

Azərbaycançılıq və dünya azərbaycanlıları

XIX əsrin əvvəllərində tarixi Azərbaycan ərazisini 2 yerə bölmüş Rusiya işğalından sonra Araxın bu tayında dövlətçiliyini itirmiş xalqımız milli-mənəvi varlığını qorumaq, bəşəri tərəqqi ilə ayaqlaşmaq və süverenliyini bərpa etmək üçün davamlı mübarizə aparmışdır. Milli oyanış və maarifçilik, demokratik hərəkat və istiqlal mücadiləsi kimi prosesləri əhatə edən bu savaşda toparlayıcı platforma olaraq yaranmış azərbaycanlıq dünyabaxışı XX əsrin son onilliyində dövlət müstəqilliyini yenidən bərpa etmiş Azərbaycan Respublikasının milli ideologiyası səviyyəsinə yüksəlmişdir.

Müstəqil Azərbaycanın memarı və qurucusu, ümummilli lider Heydər Əliyevin müstəsna səyləri ilə son yarım əsrdə ölkəmizdə dövlətçilik ideologiyası kimi formalaşmış-yetkinləşmiş bu ideya-nəzəri təlim hazırda dünya azərbaycanlılarının milli-mənəvi birliyinin və həmrəyliyinə də məfkurəvi əsasını təşkil edir. Tarixi Azərbaycanın şimalında müstəqil dövlətin mövcudluğunu və dünya azərbaycanlılarının birliyi ideyasını təhlükə kimi qəbul edən dairələri bu ideologiya ilə bağlı narahat edən nədir? Dünyada yaşayan soydaşları-

mızın mənəvi birliyi siyasi səciiyyə daşımada da, ölkəmizdən xaricdə heç kimi təhdid etməsə də, bu hərəkat bəzi dövlətlərdə niyə düşmənçiliklə qarşılanır?

Müsaibimiz AMEA Şərqsünaslıq İnstitutu Cənubi Azərbaycan şöbəsinin müdiri, tarix elmləri namizədi Səməd Bayramzadə bu sualların cavabında bildirdi:

–Dünyanın aparıcı qovşaqlarından olan Şərç-Qərb, Şimal-Cənub

öyrənilməsi önəmli mövzular sırasında yer aldı. Ölkəmizdə isə aparıcı milli ideologiya olan azərbaycançılığın dünya azərbaycanlıları arasında təsir gücünü araşdırmaq üçün Cənubi Azərbaycan tarixinin də tədqiqinə və öyrənilməsinə çox ciddi ehtiyac var idi və bu iş uğurla davam etdirilir.

Azərbaycan bölünmüş bir ölkə, azərbaycanlıların isə parçalanmış bir millət olduğunu geniş kütləyə çatdırmaq, əlbəttə, bu tarixi cinayəti törətmiş dövlətlərin varislərini əndişələndirməyə bilməzdi. Azərbaycançılıq ideologiyası dünya azərbaycanlılarının milli-mədəni birliyini və mənəvi həmrəyliyinə də əhatə etdiyinə görə bu ideya düşmən dairələr üçün hədsiz dərəcədə təhlükəli sayılır. Müstəqil Azərbaycan dövlətinin dünya azərbaycanlılarının milli-mədəni haqlarının hamısı kimi mövqelərini möhkəmləndirməsi, dünyada yaşayan soydaşlarımızın azərbaycançılıq dəyərləri əsasında toparlanması onların çoxluq təşkil etdiyi İranda potensial təhlükə kimi qiymətləndirilir və buna qarşı barışmaz mübarizə aparılır.

– Demək, qonşu İranda müstəqil Azərbaycanla bağlı narahat edən məsələlərdən biri də tarixi bütövlüyün ortaya qoyulmasıdır. Bu tarixi bilgi niyə bu qədər təhlükəli görünür?

– Azərbaycanın 2 əsr əvvəl bütöv bir məmləkət, vahid bir xalq olması həqiqətinin aşkara çıxarılıb yayılması İranda əhalinin yarısını təşkil edən, milli haqları tapdalanan türkdilli

masiya vasitələrinin fəaliyyəti və milli ədəbiyyat nəşri, məktəblərdə ana dili tədrisi azad elan edildi. Lakin bu günün özündə də İranın azərbaycandilli əhalisi üçün ən böyük və başlıca problem yene də ana dilində tədris müəssisələrinin olmamasıdır. Əsas qanunun 15-ci maddəsi İranda yerinə yetirilmir.

– Azərbaycanın təbii-tarixi qanunauyğunluq nəticəsində müstəqillik qazanması Rusiyani, İrani və Qərbi niyə bu qədər narahat etməli idi?

– Əvvəla, Sovet İttifaqı Rusiya imperiyasının varisi olduğu kimi, indiki Rusiya Federasiyası da keçmiş SSRİ-nin irsinə sahib olub. SSRİ-nin

nın Azərbaycan dilini, tarixini və mədəniyyətini azərbaycançılıq məfkurəsi işığında dünyaya tanıtmaması ona bir ideologiya və qüvvətli dövlətçilik təlimi kimi layiqli nüfuz qazandırmışdır. Bununla, Azərbaycan dövləti çağdaş dünyaya inteqrasiya işində beynəlxalq diqqət mərkəzinə keçmiş, sivil dövlət nümunəsi kimi qəbul olunmuşdur. Əslində, azərbaycançılıq ideologiyasının fəlsəfəsi də elə Bütöv Azərbaycan, Vahid Azərbaycan ideyasına qulluq etmək deməkdir.

Söhbəti qələmə aldı: Tahir AYDINOĞLU, "Xalq qəzeti"

Ekspert rəyi

Vidadi Mustafayev, iranşünas, professor

Ölkəmizin ərazi bütövlüyü təmin edildikdən sonra dünya azərbaycanlılarının mədəni paytaxtımız olan Şuşada növbəti qurultaya toplaşması və bu yaxınlarda Səmərqənddə keçirilmiş Türk Dövlətləri Təşkilatının zirvə görüşündə Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin xaricdə yaşayan soydaşlarımızın pozulmuş hüquqlarını hədəfə gətirməsi İranda çılgın qəzəb doğurmuşdur.

Bəşəri bir hüququn yada salınması niyə belə düşmənçiliklə qarşılanmalıdır? Bu sualın cavabı aydındır: Azərbaycançılıq ideologiyasının geniş intişarı, bütöv Azərbaycan tarixinin və mədəniyyətinin tədqiqi dünya miqyasında da araşdırmalara təkan verir. Buna görə də Azərbaycan dövləti və azərbaycançılıq yeni təzyiqlər qarşısında qalmalı olur. Lakin düşmən qüvvələr unudurlar ki, onların belə irticaçı reaksiyası getdikcə daha güclü əks-reaksiya yaradır.

Bu yerdə ümummilli lider Heydər Əliyevin 1994-cü ilin fevral ayının 22-dən 25-dək Böyük Britaniyaya ilk rəsmi səfərində baş vermiş bir epizodu xatırlatmağa ehtiyac duyuram. Həmin səfər

zamanı yeni müstəqillik qazanmış Azərbaycanımıza milli qurur, iftixar və güvənc yeri kimi baxan Londondakı soydaşlarımızı ikiye bölünmüş ölkəmizin, millətimizin gələcək taleyi barədə sual səsləndirərkən ulu öndər qətiyyətlə bildirmişdi: "Zaman gələcək, bölünmüş Vahid yenidən bütövləşəcəkdir".

Bütün bu gerçəkləri özünə qarşı təhdid sayan İran rəhbərliyi 1994-cü ilin 29 iyun – 2 iyul tarixində Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin bu ölkəyə rəsmi səfəri zamanı onun Təbriz və Urmiya kimi tarixi Azərbaycan şəhərlərinə protokol üzrə nəzərdə tutulmuş gedişinin qarşısını aldı.

Lakin gün gəldi ki, ulu öndərin layiqli davamçısı Prezident İlham Əliyev Səmərqənd zirvəsindən bütün dünyaya bəyan etdi: "TDT üzvləri olan ölkələrdən kənarında yaşayan soydaşlarımızın hüquqlarının, təhlükəsizliyinin, milli kimliyinin qorunması, onların assimilyasiyaya uğraması kimi məsələləri artıq təşkilat çərçivəsində daim diqqətdə saxlamağın vaxtı gəlib çatıb. Türk dünyasında gənc nəslin yaşadıkları ölkələrdə məktəblərdə öz ana dilində təhsil almaq imkanı olmalıdır.

Əfsuslar olsun ki, Azərbaycan dövlətinin hüdudlarından kənarında yaşayan 40 milyon azərbaycanlının əksəriyyəti bu imkanlardan məhrumdur. Türk dövlətlərindən kənarında yaşayan soydaşlarımızın öz ana dilində təhsil alması daim təşkilatın gündəliyində olmalıdır. Bu istiqamətdə lazımı addımlar atılmalıdır".

və Orta dəhlizlərdə strateji mövqeyi, nadir təbii-coğrafi şəraiti və zəngin sərvətləri ilə seçilən otaylı-butaylı Azərbaycan tarix boyu güclü dövlətlərin işğalçılıq niyyətlərinin hədəfində olmuşdur. Azərbaycanın, onun xalqının müstəqilliyi dəfələrlə pozulmuş, torpağı tapdaq altında qalmış və talanmışdır. Bu məmləkətə bir xəzinə kimi baxılmış, Azərbaycanı daim yeni fəlakətlər gözləmişdir. Vətənimizin ərazi bütövlüyü isə məhz milli birliyin lazımı səviyyədə olmaması səbəbindən iki əsr əvvəl düşmənlərə qurban verilmişdir.

XX əsrin sonlarında kommunist rejimli SSRİ-nin dağılması ilə keçmiş sovet respublikalarında olduğu kimi, Azərbaycanda da yaranmış ideoloji boşluğu doldurmaq üçün müxtəlif baxışlı siyasi qüvvələr meydana çıxmışdı. İslamlaşmaq, türkləşmək və müasirləşmək triadasını özündə birləşdirən azərbaycançılıq bu ideya axtarışında üstünlük qazandı. Mövcud tarixi şərait və keçmiş təcrübənin nəticələri azərbaycançılığın daha real olduğunu şərtləndirdi. Böyük dövlət xadimi və dünya miqyaslı siyasətçi Heydər Əliyevin hakimiyyətə qayıdışı ilə azərbaycançılıq dünyagörüşü dövlətçilik ideologiyası səviyyəsində formalaşdırıldı, uğurla ictimai-siyasi həyata vəsiqə aldı.

Müstəqillik qazanmış Azərbaycan Respublikasında onun xalqını, milli maraqlarını qorumaq, sərvətlərinə sahib çıxmaq üçün azərbaycançılıq ideologiyası nəinki ölkəmizdə, eləcə də dünyada soydaşlarımızdan, din daşlarımızdan və sivil dairələrdən geniş sosial baza yaradılması missiyasına xidmət göstərir. Bu çevrədə, belə sarsılmaz əsaslar üzərində müstəqil, qüdrətli dövlət quruculuğu uğurla həyata keçirilir.

Son 30 ildə azərbaycançılıq ideologiyası əsasında Azərbaycan tarixinin saxtalaşdırılmış və sifarişlə yazılmış bir sıra problemləri, ayrı-ayrı dövrləri geniş araşdırıldı və yenidən yazılaraq ortaya qoyuldu. Bununla yanaşı, Azərbaycan tarixinin öyrənilməsindəki bəzi problemlə məsələlər sırasında Cənubi Azərbaycan tarixinin, eləcə də bu tarixi-coğrafi ərazidə yaşayan çoxmilyonlu soydaşlarımıza qarşı ardicil olaraq həyata keçirilmiş ayrı-seçkilik siyasətinin araşdırılması və

əhalinin tarixi-milliyaddaşını oyatdığına görə hakim rejim bu məsələdən oddan qorxan kimi çəkinir, bu gerçəyi bütün vasitələrlə ört-basdır etməyə çalışır.

İran İslam Respublikasının bugünkü inzibati-ərazi bölgüsünə uyğun olaraq, Şərqi və Qərbi Azərbaycan, Ərdəbil, Zəncan, Qəzvin, Həmədan kimi ostanlarında (əyalətlərində) və eləcə də ölkənin paytaxtı Tehran şəhərində və ətrafında (Kərəc şəhəri də daxil olmaqla), Savədə, Xorasan əyalətində, cənub bölgələrində, eləcə də bir sıra digər yaşayış məntəqələrində 25–30 milyon Azərbaycan türkü yaşayır. Onlar ölkənin müvafiq sahələr üzrə idarəçiliyində, onun ərazi bütövlüyünün və sərhədlərinin qorunmasında iştirak etməklə yanaşı, ölkənin da-

xili və xarici siyasətinə, o cümlədən Azərbaycan Respublikası ilə iqtisadi-ticarət, ədəbi-mədəni və turizm əlaqələrinin inkişafına da ciddi təsir göstərmək gücündədir. Bu baxımdan Azərbaycan tarixinin az öyrənilmiş cənub qolunun tədqiqi bizim üçün çox zəruridir.

İranda şah rejiminin süqutuna və devrilməsinə gətirib çıxaran 1978–1979-cu illər inqilabının qələbəsidən sonra burada yaşayan xalqlar bəzi nisbi azadlıqlar əldə etdilər. İran İslam Respublikasının 15 noyabr 1979-cu ildə təsdiq edilmiş konstitusiyasının 15-ci maddəsinə görə, İran xalqlarının rəsmi dili fars dili olaraq qalsa da, yerli və etnik dillərdə kütləvi infor-

dağılması ilə ruslar Azərbaycanın müstəqil siyasət yeritməsindən, iqtisadi qüdrətindən, regiondakı nüfuzundan, beynəlxalq miqyasda təsirdən və bu uğurların əsası olan azərbaycançılıq ideologiyasından qorxurdu. Bu ölkədəki imperiyapərəst qüvvələr regionda mövqeyini, xammal mənbələrini və təchizat bazalarını itirmək təhlükəsi qarşısında dayanaraq ermənilərin əlilə Qarabağ məsələsinə rəvac verdilər.

Belə bir şərait İranın da kənarına gəldi. İranda islam rejimi də Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi əldə etməsindən, azərbaycançılıq ideyalarının dünyada yayılıb-güclənməsindən, bunların törədə biləcəyi fəsadlardan ehtiyatlanaraq Cənubi Azərbaycanda milli haqları bir az da boğmağa, Azərbaycan bir-

liyi ideyasının qarşısını almağa və bu işdə rus-erməni amilindən məharətlə istifadə etməyə başladı. Qərb ölkələri də Azərbaycandan iri tikələr qopartmaq üçün ölkəmizə müxtəlif üsullarla, ilk növbədə isə erməni kartı vasitəsilə təzyiq və təsir göstərməkdə bədnam siyasətlərini davam etdirir.

Bunlar hamısı əbəsdir. Azərbaycan Qarabağ problemini gec de olsa öz gücü ilə həll etdi. Bu qələbə dünya azərbaycanlılarının birliyi ideyasına yeni nəfəs gətirdi. Azərbaycan xalqı isə bütöv bir toplum olduğunu anlayıb və düşmən qüvvələrin məkri niyyətlərinə və növbəti qəsdlərinə qarşı milli həmrəyliyi getdikcə gücləndirir. Azərbaycan Respublikası-